

Praznovszky Mihály:

A kortárs irodalmi kultuszünnepek és a Vigadó

Ha azt a mára kijelölt tematikát kívánnánk most körbejárni, amely így szól: a Vigadó társadalmi szerepe a kiegyezés előtti és utáni korszakban, mint középület és közösség-szervező tér (az identitáskeresés, az anyanyelv, a viselet, az irodalomban megjelenő nemzeti romantika viszonylatában), mindenki egyetértően mondaná, ez nemcsak lehetetlen, de még egyes vonatkozásaiban is csak bizonyos gondolatok és aspektusok felvetéséig juthatnánk el. Önmagában ez egy rendkívül izgalmas, társadalomtörténeti megközelítésben nagyon sok újdonságot hozható kutatás lehet vagy lesz is, de ma itt csak egy vékony, mondhatjuk hajszálvékony részletét választottam ki e kérdéskörnek, afféle kultusztörténeti esettanulmány formájában rögzítve.

Az irodalmi kultusz-kutatás az eltelt negyedszázad egyik irodalomtudományi fejleménye. E tematikának kétség kívül jelentős eredményei vannak, ám bár Takács József egyértelműen világított rá, hogy a kultusz-kutatás „túlvisz az irodalomtudomány szokványos határain, olyan társtudományok közegebe, mint a nacionalizmus elméletek, az emlékezetkutatás, a politikai cselekvések antropológiája vagy az etnikai földrajz...”¹

Tegyük még hozzá az identitáskutatást is, hiszen a kultusz, a kultikus ünneplés illetve a szokásrend, a nyelvhasználat és a kultikus beállítódás önmagunk felismerésének folyamatos ismétlődését jelenti, s ezáltal az identitás újra megerősítését is. „Az önazonosság megvallása és felmutatása – az irodalmi kultusz szertartásának kiemelkedő, talán leglényegesebb mozzanata – az egyik legfontosabb közösség-szervező erő.”²

Az irodalmi ünnepek a 19. század második felének találmányai. Kis túlzással azt is mondhatjuk, amint lett magyar irodalom, lett mit ünnepelni. Ám mindezek felett meghatározóan lebegett egy ideológiai szempont, amely ekkorra már általánossá vált: a nemzeti irodalom és a nemzettudat összekapcsolódása. Mindezt látnunk kell abban a nagy, általános rendszerben, ami ennek a történeti idősíknak a meghatározója: a nemzeti hovatartozás eszméjének kiépítése a mindennapok s az ünnepek gyakorlatában.

A nemzetállam meghatározásának korszaka ez nálunk, s ha az egészet vizsgáljuk, abban nyugodtan elhelyezhetjük mindazt, aminek ezekben az évtizedekben pl. a Vigadó is helyet ad. Ahogyan egy megfogalmazásban olvasható „a nemzetállam működése során őrzi határait, létrehozza lakosságát, megteremti állampolgárait, fővárosát, emlékműveit, városait, vizeit és termőföldjét. Kialakítja az

---

¹ Takács József: A tér és az idő nemzetiesítése és az irodalmi kultuszok, Kultusz, Mű, Identitás, Bp. 2005, 46.

² Lakner Lajos: Irodalmi kultusz, történetiség, aktualitás. A kultusz-kutatás útjain, uo., 23.

emlékezet és a megemlékezés helyeit, a temetőket, a sírkerteket, a mauzóleumokat és a múzeumokat. A nemzetállamok rendelkeznek a szentség megnyilvánulásának jellegzetes helyeivel.”³

A korai s még nem kidolgozott rendszerű ünnepekben egyértelműen meghatározó a nemzeti azonosulás kialakítása. Az elsődleges a nemzeti érzés, amely egyúttal nemzeti problematikák aktuális megfogalmazására is, vagy elsősorban arra alkalmas. Ilyennek lehet tekintenünk pl. az 1843-as Kisfaludy Sándor ünnepet, amelyre az idős költőt meg sem hívták, mert az ünneplés valójában nem neki szólt, hanem a nemzet aktuális kérdéseit megfogalmazó irodalmi közéletnek. Vagy még inkább annak az új irodalmi közegnek, amely ebben a formában, s ebben az alkalomban saját lehetőségeinek irodalmiságát fogalmazta meg.⁴ Vagy ilyen 1855-ben Vörösmarty Mihály temetése, amely egyértelműen politikai tüntetéssé változott, s amelyben a költő porhüvelyé már kevésbé sem volt annyira fontos, mint az az érzelem, mondhatom politikai feszültség, melyet a többes tömeg érzett, meghatározott és közvetített.

Ám mindezeknek az addigi csúcspontja az 1859-es, az egész országra kiterjedő Kazinczy ünnep, amely a költő centenáriuma emlékezett volna, ha éppen abban a konkrét hazai és európai politikai, közjogi helyzetben ez nem vált volna másodlagossá. Egyértelműen ezt mutattak az ünneplés egységen megnyilvánuló jelei, történjen akkor az ünnep bárhol, bármely helyszínen és bármely szinten az országban. A nemzeti jelképek, színek és kellékek ugyanis tiltottak voltak, használatuk vagy alkalmazásuk súlyos büntetéssel járt. Az addigi passzív magatartást egyfajta magyaros vakmerőség váltotta fél. Ha eddig nem lehetett, akkor most elénekeljük a Himnuszt és a Szózatot, a nemzeti lobogót tesszük a főhelyre, a nemzeti irodalom nagy alakjait, beleértve a kortársakat is arcképeikben megjelenítjük, hazafias és fontos érzelmi többletet hozó verseket szavalunk, valamint hasonló tartalmú és hevületű ünnepi köszöntőket mondunk a vármegyeházi teremben és a terített asztal mellett egyaránt. Ez az egyik aspektusa annak, hogy az irodalom, a nemzeti irodalom megtalálja azokat az alkotókat, akik ezt az ideológiai elvet képviselik, megjelenítik. S ez nem mindig függött a teljesítmény értékétől, esztétikai minőségétől, ebben az időszakban az alkotó volt a fontos.⁵

Ilyenekre az 1870-es évektől kezdődően elég sok példát találunk, noha ezek egyike sem Jókai méretű alkotóról szól. Vagy egy adott közösség ünnepli így szeretett íróját vagy egy nagyobb társaság talál ilyen alkalmat az ünneplésre. Frankenburg Adolfot 1879 elején köszöntötték ötvenéves alkotói jubileumán Sopronban, ahová visszahúzódott az egykori sikeres író. A kellékek már ekkor kialakultak, olyan

---

³Appadurai, Arjun: A lokalitás teremtése, idézi. Takács József i.m. 50.

⁴ Margócsy István: A költészet ünnepe ((az 1843-as Kisfaludy Sándor-ünnep jelentősége), Égi és földi virágzás tükre, Bp., 2007. 231-248. A szerző szerint jobb is, hogy a költő nem jött el az ünnepre, mert így „a személyes jelenlét befolyásának kontrollja nélkül próbálhatták megeleveníteni és nyilvánossá tenni, hogy a költészetnek, mint a számukra legfontosabb szellemi és erkölcsi szférának éppen Kisfaludyban megfogalmazott lényegisége minden személyes és aktuális mozzanatnál is erőteljesebben tudhat tündökölni. (237.)

⁵ Margócsy István: Magyarok Mózese (Az 1859-es Kazinczy-ünnepélyek nyelvhasználatáról), Margócsy. i.m. 249- 268. (A Kazinczy-ünnep országos dísz ünnepsége a Nemzeti Múzeum dísztermében zajlott le!) Lásd még: Fábri Anna: „... Újra érez, újra él e hon”. (A Kazinczy ünnep) Múhely, 1992. 6. 55-58.

elismerésekkel ékesítették fel, amelyek mindenki számára egyértelműsítették hivatását: aranytollat kapott, a hölgyektől ezüst babérkoszorút, s az ünnepség rítusa is ismerős már: a Himnusz után dicsérő beszédek, ajándékosztás, majd bankett a megfelelő tósztokkal.⁶

Ugyanazon év végén Lauka Gusztáv került sorra, akinek 40 éves írói pályáját ünnepelték tisztelői, akik között ott volt Jókai, aki beszédet is mondott. Az orációkban amúgy sem volt hiány, noha az ünnep azért elég visszafogott volt, inkább baráti szintű, mintsem nemzeti rangú. Az író megkapta a maga ajándékait, arany tollat, ezüst tintatartót, köszöntők hangzottak el s a végén a szokás bankett az elvárható dicsérő szónoklatokkal.⁷

Azért ami a különbségeket jelenti, feltűnik a személyiségek és az életművek differenciált elismerése. Az ezüst tintatartó helyett Jókai 100 ezer forintot kapott a díszkiadás bevételéből, Mikszáthnak pedig földbirtokot vásároltak!

Általánosságban ezt úgy fogalmazhatjuk meg, hogy az effajta kultikus ünneplés során egy adott közösség – nem csak azok, akik a helyszínen vannak! – kifejezi elismerését, s ennek során önmaga is felemelkedik ünneplése tárgyához. Másfelől pedig, s ez a mi esetünkben talán még fontosabb, hogy akit ünnepelnek az, vagy annak személyiségjegyei „aktuálisan legyenek értelmezhetők s épp arra a történelmi időszakra, közösségre, elképzelésre legyenek vonatkoztathatók (...) [E]gy nagyszabású ünnep mindig az éppen adott társadalmi-hatalmi (szűkebb körben: irodalmi életbeli) struktúra megnyilvánulásaként funkcionál, vagy egy uralkodó vagy egy uralkodásra törő ideológia reprezentatív aktusaként jelenik meg.”⁸ A gondolatsort folytatva eljuthatunk annak felismeréséig, hogy ez a folyamat, ti., hogy az irodalmi kultuszok megjelennek, lehetővé teszik „a nemzet elvont fogalmának szakrális átélését [melynek köszönhetően] az egyén (...) magán az irodalmon keresztül azonosult az elvont nemzetfogalommal.”⁹

Mindezekhez kellett a megfelelő helyszín is. Vagyis a fővárosban szükség volt olyan intézmény, épület megjelenésre, amely ezen ünnepekhez vagy megemlékezésekhez megfelelő kulisszaként szolgált. Vagyis előbb fel kell építeni a főváros amúgy több rétegű jelentést és tartalmat hordozó nagy középületeit, amelyeknek egyik lehetséges funkciója vagy szerep vállalása ez az intézményesített és többsíkú irodalmi kultusz is lehetett. A Nemzeti Múzeum privilégiuma után a Tudományos Akadémia, a színházak, a s köztük a Vigadó kapott ilyen szerepet. Valamilyen módon ezek rendelkeztek olyan építészeti látvány elemmel, amely a kultusz ősgyökerét jelenítették meg. Azaz a szakrális megalapozottság, az eredeti tiszteleti jelleg, vagyis a görög-római építészeti jelenségek, az áldozóhely, az áldozati szertartás kultikus elemei, oszlopcsarnok, szentély stb.

---

⁶ Frankenburg Adolf ünnepe, Vasárnapi Újság 1879. 32. sz. január

⁷ Lauka Gusztáv ünnepe, Vasárnapi Újság, 1879. 46.sz. nov.16.

⁸ Margócsy István: Kultikus ünnep és hatalom, Jelenkor, 2008. 2. 163-164.

⁹ írja Kalla Zsuzsa a Petőfi Irodalmi múzeum kultusz konferenciájának előadásait tartalmazó kötet bevezetésében. Tények és legendák, tárgyak és ereklyék, Bp. 1991, 8.

Nem véletlen, hogy ezek a helyszínek a fővárosban szinte maguktól kialakítják a társadalmi, nemzeti ünnepek, emlékezések, temetések, stb. rítus helyszíneit. A nagy temetések ravatalozási helyszíne általában vagy a Nemzeti Múzeum előcsarnoka vagy az Akadémia csarnoka lesz. Mindkettő a maga fenségessége mellett egyfajta történelmi másodlagos jelentést is hordozott. Ebben az elhunyt egy nagy nemzeti középületben, amelynek tartalma, programja és látványa egyúttal az antikvitás akkor általános műveltségi fogalomrendszerét is jelentette, a nemzeti, tegyük hozzá, az egyetemes halhatatlanság részévé is vált. Mondhatni, a nemzeti így emelkedett egyetemes emberi jellegűvé, a nemzeti hősből így lett egyetemes értékű személyiség, a halandóból a halhatatlanságba emelkedő.

Példa erre Jókai Mór 1904-es temetése, amely külsőségeiben, látványosságában ugyanazokat az elemeket tartalmazta, amelyeket tíz esztendővel korábban itt a Vigadóbeli ünnepségen megfigyelhetünk. A felravatalozás helyszíne a Nemzeti Múzeum oszlopcsarnoka (a halott immár része a nemzet örökségének, még utoljára megtekinthető, kisajátítható!) S a gyászmenet pedig afféle zarándoklatként hömpölygött végig a Rákóczi úton. A színpadiasság végig meghatározó: a koporsót nemzetiszín lobogó takarja, a Petőfi társaság tagjai fáklyát visznek (fényes nappal van, de érthető a fáklya szimbolikája), a Jókai hajó matrózai is ott menetelnek két sorban, a koporsó előtt három, sötét lepelbe burkolt alak emeli magasba a tépett húrú lantot. Majd 12 kocsin viszik a koszorúkat több mint 300 darabot. S folytathatjuk a sort: a menet lassúdan, három óra alatt ért ki a temetőhöz, útközben a Jókai-emlékhelyeken beszédek, színházi daléneklés, a sírnál a komáromi cigányok játsszák Jókai kedvenc dalait stb. Nyilvánvaló hogy ebben a gyászban Jókai a legkevesebb, valójában az a nemzet búcsúzik, amely megmutatja: milyen nagyra tud értékelni egy alkotót, mennyire megérti és méltányolja a nemzetért hozott áldozatot, azaz az életművet. Jókaihoz így méltó a nemzet.¹⁰

De ugyanígy szólhatnánk Kossuth Lajos temetéséről, amely politikai meghatározottságot külön nem is kell említenünk vagy éppen Rákóczi újra temetéséről, amelynek csak ideiglenes állomása volt a Bazilika, hiszen a hamvakat viszik tovább Kassára. de annak külsőségei, s főleg a jelmezek kísértetiesen egyeznek a Jókai menetben díszmagyarba öltözött hivatalos ünneplőkkel, mert azért az út szélén szorongó tízezrek már nem ezt a külsőséget jelezték, ők a látványosságért tolakodnak órákon át.

Az a hatalmas és folyamatos nemzeti ünneplés sorozat, amely időrenden a kiegyezéstől kezd sokasodni, s olyan látványos megnyilvánulásai vannak, mint Liszt Ferenc 1873-as jubileumi ünnepsége, vagy olyan búcsúztatások, mint Deák Ferenc 1876-os, Arany János 1882-es, Munkácsy Mihály 1900-as temetési szertartásai. „A temetések még grandiózusabbá válásában legtöbbször a kormány és más politikai csoportosulások is szerepet játszottak.”¹¹ Ám mindezek betetőzése az 1894-es Jókai ünneplés

---

¹⁰ A Pesti Hírlap 1932. évi nagy naptára, Bp. 341-343.

¹¹ Güntner Péter: Soproni temetkezések a századfordulóm – státus és vagyon összefüggései a hagyatékok tükrében, idézi: Katona Csaba „Ezen gyászünnepélynek kiválóan városi jelleggel kell birnia”...” Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök 1870. évi újratemetésének háttere, Kisebbségkutatás 2007, 3.sz. A szerző megjegyzi a Batthyány temetéssel kezd kialakulni a

volt, amelyet az író 50 éves írói jubileumára szerveztek. „A szépirodalom, mint a nemzeti önreprezentáció kiemelkedő terepe” kap itt megfelelő hangsúlyt, hiszen „a korszak művészete minden addiginál szorosabban fonódott össze a társadalmi, politikai élettel és identitással.”¹²

Ráadásul a Jókai jubileum 1894-es Vigadóbeli megtartása valaminek a csúcса, mondhatjuk összegzése volt. S az sem véletlen persze, hogy mindennek a Vigadó ad otthont, hiszen akkora már ez az épület valóban a nemzeti reprezentáció legfényesebb színhelyévé vált. Mert a Vigadó nemcsak a fővárosi látványos középület építés első nagy, s nagyon várt nemzeti létesítménye, de azzá tette például a benne létrehozott falfestmény sorozat, amelyet szintén nagy várakozás előzött meg. Ahogyan a művészettörténész írja: „a mértékadó pesti értelmiség már alig várta egy monumentális, reprezentatív, a nemzeti történelem tárgyköréből merített épületdíszítő ciklus megszületését...”¹³ Azzal együtt, tegyük hozzá, hogy végül a Vigadó nem lett nemzeti kegyhely, elsősorban éppen „könnyed funkciója” miatt, amelyben a könnyed szó a szórakoztatást jelentette, mintsem a felkent templomi funkció betöltését. Noha bizonyos esetekben, mint a tárgyalandó Jókai és Mikszáth ünnepek s egyéb nagy nemzeti ünneplések során ez a szakrális szentély funkció azért felerősödött.

A Jókai ünneplésére készülő ország folyamatosan építette fel az ünnepet. Ez nemcsak vertikálisan, de horizontálisan is értendő. Az, hogy az ünneplés kiterjedt Magyarország teljes területére, valamint összefogta a Jókaival kapcsolatos intézményeket, szervezeteket, társaságokat, egyesületeket, kiadókat, s bizonyos szinten ez addig elképzelhetetlen volt. (Hogy pl. a magyar könyvkiadók felül emelkedjenek napi érdekeiken s a náluk lévő Jókai szerzői jogokat átadják a nemzeti díszkiadás megjelentetésének lehetőségére.)

„Rendezzünk nemzeti ünnepet a legnagyobb író tiszteletére” - szól a hivatalos nemzeti megszólítás, s ennek gesztusából emeljük ki most a *rendezzünk* szót, mert ha van valami, ami ezt a nemzeti szerepjátszást bemutatja, az maga a rendezés. Pusztán a struktúra számtani bemutatása is jelzi, hogy a szereplés milyen lehetőségeket adott, hiszen az érdemi munka végül is nagyon kevesek feladataként jelent meg, a többség a nevé, társadalmi súlyát, rangját, hivatalának értékét adta az előkészületekhez.

Az ünneprendező bizottságnak volt egy védnöke (József főherceg) két díszelnöke, egy elnöke (Eötvös Loránd), 32 alelnöke, egy főtitkára, húsz titkára, egy pénztárnoka, két pénzügyi ellenőre, és 500 tagú nagybizottsága. (A díszkiadásnak is lett külön szervező bizottsága 10 fővel) Nyilvánvaló hogy ennyi szerep nincs, s nem is akartak vállalni a listán felsoroltak. Hanem ha valaki elemzi ennek társadalmi összetételét, funkcionális területeket, azok arányainak megoszlását, még egyértelműbbé válik, hogy itt az ezeréves Magyarország „próbálja ki kollektív erejét, talált összenemzeti értékét.” Olykor már Jókai

---

Kerepesi úti temető szakrális helyé válása. „A tudatos, felülről is befolyásolt és a nemzet egészét megcélzó pantheonizáció itt csak a múlt század utolsó évtizedében (...) indult meg.”

¹² Rózsafalvi Zsuzsanna: „Ötvenéves aranylakodalom a műzsával”, Budapesti Negyed 58. 2007. Tél, Budapest Jókaija, 337.

¹³ Szvoboda Dománzky Gabriella: Árgyélus királyfi és Tündérszép Ilona a Vigadóban, Kultusz, Mű, Identitás, Bp. 2005, 235.

neve sem hangzik el: „A Trón és a nemzet millióinak azonos érzelmei találkoznak ez ünnep oltáránál, hogy együtt hirdessék a nemzet dicsőségét.”¹⁴

Az országos ünneplések gyakorlatilag minden vármegyét, nagyobb várost, iskolát, egyesületet, társaságot érintettek. Már 1893-t tavaszától csaknem minden magyar város követte a főváros példáját, amely díszpolgárává avatta Jókait. Továbbá mindenki megtartotta a maga helyi programját, de egyúttal részt kért az országos ünneplésből is. Ennek egyetlen formáját látta elérhetőnek, hogy a Vigadóbeli ünnepségre elkészíti a szimbolikus jelentést is hordozó konkrét ajándékát s azt átadja az írónak. Ezek díszes kiállítású, olykor iparművészeti értékű köszöntő oklevelek, iratok voltak, melyeknek nyelvi elemzése a kultusz területének vonatkozásában és méltó egy alaposabb elemzésre.

Ám a Vigadóbeli ünnep sem állt egymagában, hiszen január 5-én, az ünnep előestéjén már a teljes főváros ünnepelt. A Nemzeti Színházban, a Népszínházban Jókai előadásokkal kezdtek, amelyeken Jókai maga is megjelent. Ugyanaznap a budapesti iskolák mindegyikében rendeztek Jókai ünnepségeket. Mondhatjuk tehát hogy az ünnepi hangulat, az ünneplési láz folyamatosan emelkedett és tetőpontjára 1894 január 6-án hágott a Vigadóban. Amely épület ebben a pillanatban valóban nemzeti szimbólummá, a nemzeti azonosság jelképévé vált. Az épület külső és belső látványa, díszítettsége, s az ünnep kivételes jelentősége megteremtette ennek az épületnek egyik legfontosabb tartalmi pillanatát.¹⁵

A Vigadóban délelőtt tíz órakor kezdődött az ünneplés, este nyolc órakor ugyanitt fogadó estély volt majd 10 órakor az Operában bál volt Jókai tiszteletére. Január 7-én ugyancsak a Vigadó nagytermében estély. Irodalmi felolvasással köszöntötték Jókait. Jászai Mari szavalatával kezdődött, majd Márkus Emília olvasott fel egy Jókai novellát, ezután Mikszáth Jókairól írt karcolatát adta elő Csillag Teréz, s végül maga Jókai olvasta fel Álom-élet című írását.

A Vigadóbeli ünnep szertartásrendje megfelelt a már akkor kialakult gyakorlatnak. Az író felkérése delegáció ment át a szomszéd terembe, hogy fogadja el az ünneplést, addig elhangzott a szükséges (vagyis megfelelő hosszúságú és nyelvezetű) ünneplő óda, majd Jókai bevonulása, megfelelő szintű és számú köszöntő s azokra Jókai válaszai, az országos küldöttségek köszöntése és az ajándékok átadása.¹⁶ Most tekintsünk el a látványtól, azaz a megjelentek ruházatától, amely többnyire, „jelmez,” vagyis díszmagyar, annak minden látványos kiegészítőjével együtt (Jókai is fekete díszmagyarban vonult be). Nézzünk inkább a látványt, amely a nagyteremben fogadta a vendégeket. A terem felső részén „az Isten” azaz Jókai hatalmas mellszobra, Zala György alkotása állt, méghozzá pálmák és ciprusok között elhelyezve. Nyilvánvaló eme növények szimbolikus, ám nagyon is érthető jelentéstartalma.

---

¹⁴ E. Csorba Csilla: Szederinda (Jókai jubileuma), Tények és legendák, tárgyak és ereklyék, Bp. 1991. 58-59.

¹⁵ Az ünnepség leírására lásd a Vasárnapi Újság 1894. évi januári számait, amelyekben az előzményekről s a részletekről bőszeges szöveg és képi anyag található.

¹⁶ A Jókai-jubileum és a nemzeti díszkiadás története, Bp. 1898.

Ám ez csak a belső látvány, amelynek felfokozott érzelmi hatását már az épület előtt is megalapozták. Erről a korabeli sajtó pontosan és szemléletesen így számolt be: „Január 6-án, a városházakon kitűzték a nemzeti lobogót. A Redout épületét zászlókkal díszítették s lovas- és gyalog rendőrök álltak a kapuknál. A Redout lépcsőházát délszaki növények alakították át ligetté, a lépcsőt vörös szőnyeg takarta. Díszmagyar ruhába öltözött rendezők tartottak felügyeletet, bent a teremben pedig nemzetiszín vállszalagos ifjúság sürgött-forgott, hogy kit-kit elvezessen a helyére. A csemege terem előtt állt a tágas emelvény, mint koncerteknél. A középső ívet bordó drapériával kárpitozták el, ott helyezték el pálmák és örökzöld lombok közt a költőnek Zala György készítette nagy mellszobrát.”¹⁷

Jókai bevonulása is rendkívül látványosra sikeredett. Előtte díszruhába öltözött ifjak kivont karddal vonultak, mellette a meghívó küldöttség menetelt. Jókai vállára vetett prémes mentét viselt. „A lelkesedés határtalan volt. A hölgyek kendőt lobogtattak, a férfiak tapsoltak és éljeneztek.” Az eredeti terv szerint Jókai lába elé a hölgyek kosarakból virágszirmot szórtak volna, de az azért már túlzásnak tartották, az már az istenülés végletekig eltúlzott és visszatetszést kiváltó jelenete lett volna, s időben lemondtak róla.

Az emelvény közepén állt egy nagy karosszék, amelyben Jókai ülve fogadta az üdvözeteket. Az ünnepi beszédek és azokra adott Jókai válaszok is teljesen az apoteózis szókincséből merítettek. Eötvös Lórándtól csak két gondolat, amely arra utal, amit eddig mondtunk: „Az ezerek, kiket e terem ma befogadni bírt, mint százezerek küldöttei vannak itt s egy egész nemzet képviselnek (...) [M]ert csak az a nemzet él igazán, mely a maga nyelvén jeles műveket ír s azokat elolvasva a maga szellemében halad.”¹⁸ E gondolatokban benne van az, amit a közös múlt megkonstruálásának nevezünk amely „folytonosnak és homogénnek mutatja a nemzeti közösséget”.¹⁹

Minden beszédben közvetve vagy közvetlenül Jókai apoteózisára tettek utalást. De már a külsőségek is ezt jelezték, pl. a Nemzeti Színház esti előadásán ahol a darab végén a színészek Jókai szobra körül az író darabjainak jelmezeibe öltözötten élőképet mutattak be. Rákosi Jenő a Vigadóban mondott beszédében egyértelműen Jókai Istenítését emlegette: „Engedtessék meg, hogy e napon téged Mózeshez hasonlítsalak, kit az Úr angyala felvitt a magasba és megmutatta neki az ígéret földjét.” Jókai, mintegy elszólva magát így válaszolt. „Fogadjátok soha el nem halványuló hálámat és *atyai* áldásomat.”²⁰

Összesen 12 üdvözlő beszéd hangzott el a kitüntetések, címek, ajándékok átadása közepette. Jókai hatalomnak szóló, teljesen behódoló válaszbeszédét felejtjük el, amelyet a királyhoz intézett. Inkább a véső köszöntőjére figyeljünk, amellyel lefordította magának a nemzeti köszönet jelentéstartalmát,

---

¹⁷ Vasárnapi Újság, 1894, 2. sz. január 14.

¹⁸ A Jókai-jubileum... 36.

¹⁹ Takács. i.m. 51.

²⁰ E. Csorba Csilla: A költészet apoteózisa, Az irodalom ünnepei, Bp. 2000, 45.

amit e kultikus ünnep amúgy a nemzet számára jelentett, s amit ő meg is érzett. Érdemes pár sort idézni belőle:

Ez a mai nemzeti ünnepség nem egy megőszült írónak, nem a nemzet kiszolgált harcosának jubileuma, de örömnépe annak az ideálnak, amelyet műveimben fenntartani mindenkor törekedtem.

Hiszen Magyarország ezredéves fennállása is egy ideál.

Ideál a haza, ideál a vallás, ideál a szabadság: ez ideálokért áldozott vért és verítéket őseink tábora, áldozunk mi kortársainkkal és áldozni fog a jövő nemzedék időtlen időig.

Ideál a becsület, amin a társadalom és a hitel alapszik.

Ideál a humanizmus: ez az új korszak vezérlő nemtője.

De ideál maga a magyar nép, annak egész élete, lelkülete, eszmejárása.

A költő tartozik nemzete lelkének kifejezése lenni.²¹

A szakirodalomban így foglalták össze ennek a jubileumnak a lényegét. „... a jubileum egésze kezdetben ahhoz az önmagát ünnepeiben (is) meghatározni és elismerni akaró *ünneplő ország és ünneplő Budapest* gesztushoz és lendülethez illeszkedett, melyben mintha az 1848-as forradalmi pátosz kiüresedett változata jelenne meg, azaz a robbanás viselkedésmintájának újra és újra átélésére és megismétlésére tett sikertelen kísérlet lenne az építés és unalom idején.”²²

Részben érvényesnek tekinthetjük ugyanezt a másfél évtizeddel későbbi Mikszáth írói jubileumhoz, amely országos ünnepségeinek helyszíne ismételten a Vigadó volt.

A Mikszáth ünnep külsőségei nagyon hasonlítanak Jókaiéhoz, de a Vigadóban tartott ünnep látványossága meg sem közelíti a tizenöt évvel ezelőttit. Schöpflin Aladár fogalmazta meg ennek a szemmel látható különbségnek kevésbé az irodalmi, inkább mondhatjuk: társadalmi különbségét:

Mikszáth ünnepe tisztára irodalmi ünnep, körülbelül az első nagy irodalmi ünnep Magyarországon, amelybe nem megy bele semminemű politika. Sokáig megszoktuk, hogy a nagy íróinkban, első sorban a hazafit lássuk, munkáságukban a hazafias érdemet. Még Jókaiiban is mikor őt ünnepeztük, az író mellett ott volt a szemünk előtt a negyvennyolcas idők részese, a nemzeti közhangulat ébresztgetője és irányítója, - az ő munkásságát is első sorban nem művészi, hanem politikai hatása szempontjából becsültük meg. Mikszáthot első sorban, mint nemzetünk műkincsét, mint legfőbb gyönyörvagyunk táplálóját, tehát mint művészt ünnepezzük.²³

Schöpflin szerint más kor van már, az író társadalmi szerepe megváltozott s megváltozott a vele szemben támasztott közönség igény is. Ne kelljen a hazafiság jelszavával „kényszeríteni a figyelmet az irodalomra, miként nem lehet az „irodalmat politikai feladatok eszközéül felhasználni.”

---

²¹ A Jókai jubileum... 47. Beszéde végén hangzik el egy szép gondolata: „Ötven évig azt hittem, hogy egy kis nemzetnek az írója vagyok: ma megtudtam, hogy egy nagy nemzet szolgája voltam.

²² Rózsafalvi Zsuzsanna. i.m. 350-351.

²³ Schöpflin Aladár: Mikszáth ünnepe, Vasárnapi Újság, 1910. 20. sz. május 15.

Nos, ha ennyire nem volt alapja a visszafogottságnak, de mindenképpen éreznünk kell a 15 esztendő alatt megváltozott hazai és európai viszonyokat, a társadalmi, politikai közállapotok módosulását s nem is kedvező irányba. Egy sokkal tagoltabb, pártpolitikától szaggatottabb hazai közvélemény már nem állt egységesen egy irodalmi ünnep mögé, bármennyire is kedvelte Mikszáthot, mint író. Schöpflin ezt is tisztán látta, hogy ugyan az ország Mikszáth ünnepére készül, de a készülés és ünneplés harmóniáját más, és úgy tűnik immár fontosabb dolgok is megtörik: zajos és izgalommal teli választás, „érdek, szenvedély, fanatizmus ködösíti az agyakat, a személyi és pártérdekek tusája” – ilyen állapotban nem lehet „a közérdek nyugodt szigetén” találkozni.

Mindesetre a Mikszáth ünnep, amely alapvonásaiban hasonlított a Jókai ünnepre, ugyanúgy országosan kiterjedt s egyre a főváros felé koncentrálódó eseménysorozatokból állt s a végén a Vigadóbeli központi ünneplésben teljesedett ki. Az ünneprendező bizottságnak ugyan most nem volt védnöke, de volt 17 díszelnöke, a végrehajtó bizottságnak egy elnöke és 51 tagja, ebből létrejött a tisztikar egy elnökkel, hat társelnökkel és hat titkárral. Valamint alakult egy országos nagybizottság is, 530 taggal. A Mikszáth művek jubileumi kiadására is alakult egy bizottság egy elnökkel és 51 taggal. S bár nem volt újdonság, de minden korábbinál határozottabban számíthattak a hölgyekre, akik már addig is megmutatták szervező erejüket pl. a Petőfi emlékház az 1909-s létrehozása során. Most is kezdeményezők voltak s köreiből rögtön választottak egy 14 tagú szűkebb körű bizottságot és egy 105-tagú nagybizottságot.

Egy esztendő szervezési munkája várt rájuk. A felhívás valóban tükrözi azt a változást, legalábbis frázisaiban is jól kiolvashatóan, amelyben az író és irodalom szerepét már árnyaltabban vagy pontosabban szólva, még aktualizáltabban láttatja. A helyzetet így jellemzi. „Irodalmunknak ez az örömnépe közéletünknek hányatott napjaiban virradt ránk, mikor a sokszoros buzgósággal kell ápolnunk a hitet nemzetünk szellemi erejében.” Nyilvánvalóak az alapvető érzések és tények vagy feladatok az ünneppel kapcsolatban s tán egy kicsit az irodalommal is: „Korunk magyar lelke tárul fel ebben (...) erősíti önmagunkba vetett méltó bizalmunkat és terjeszti messzebb idegenbe jogunkat a megbecsültetésre.”

Gyakorlatilag minden olyan intézmény, egyesület vagy egyház, amellyel Mikszáth valamilyen vonatkozásban kapcsolatban állt megtartotta a maga ünnepét. Ugyanez érvényes a városokra, megyékre is, amelyek közül egyedül csak Szegedre utazott el Mikszáth, még szülőföldjére sem jutott el betegsége miatt (legalábbis ő ezt mondta), de gyakorlatilag minden megye megemlékezett róla, iskolai ünnepeket szerveztek, alapítványokat hoztak létre stb. Kiemelendő, hogy hangsúlyosan szerepelnek az ünnep szervezésében a magyar hírlapírók, akik eddigre már jóval jelentősebb társadalmi, közéleti súllyal vannak jelen a magyar politikai életben is.

Bármelyik előzetes beszédet, köszöntőt olvassuk el, mindegyikben erősebben vagy gyengébben ott van az utalás az ünnep és az állam helyzetének viszonyára. Pontosabban Mikszáth ürügyén az akkori

társadalmi problémák megítélésére. Egyértelműen érezhetjük, hogy az a lelkesültség és mondhatjuk, nemzeti közös akarat mely oly fényesen megnyilatkozott a millenniumi ünnepek előtt s alatt, ingataggá vált és egy félelmetes jövőkép is kezdett kialakulni. S már korántsem csak a zűrzavaros belpolitikai helyzet hatására. Ferenczi Zoltán irodalomtörténész egyik beszédében ezt így fogalmazta meg: Jókai és Mikszáth életműveikkel „oly eszményeket rajzolnak elénk, melyekben megmutatják, hogy mivé emelkedhetünk, milyenné kell válnunk, hogy a nemzetek nagy versenyében nemzeti egyéniségünket kifejtve méltón megálljunk akképpen, mint jövő nagyságunkról fájdalom, inkább álmodni és reménykedni, mint következetesen cselekedni szoktunk.”²⁴

Annak érzékeltetéséül, hogy ez mennyire valós, az ünnepet beárnyékoló helyzet volt hadd idézzem Mikszáthot, aki az ünnep után pár nappal képviselőválasztási körútján Máramaros megyében, Rahón a beszédében ezt mondta: „A magyar még nem volt olyan súlyos helyzetben, mint most. Én, aki annyira szeretem ezt a nemzetet, olyan sötét színben látom ma az ország jövőjét, hogy megrajzolni sem merem. Gondoljuk csak meg, hogy csak egy hazánk van uraim, s ha ez elbukott, mi leszünk a legboldogtalanabb hazátlanok...”

A Vigadóbeli ünnep ugyanabban a díszteremben zajlott le, mint Jókai esetében és ugyanolyan külsőségek között. A feldíszített díszteremben a hölgyek külön emelvényt kaptak, velük szemben a kormány, a főrendiház és a parlament tagjai, a fölszinten pedig: „irodalmi, társadalmi, közművelődési egyesületek, irodalomszerető közönségünk százai és százai helyezkedtek el”. A rituálé az ünnepségek hazai gyakorlatának megfelelő, hiszen a Himnusz eléneklés után küldöttség ment az íróért, hogy fogadja jel a meghívást az ünnepre, s amíg várták egy másik, de ugyanolyan hosszú alkalmi dicsőítő ódát hallgattak. Mikszáth megjelent ezúttal kardos ifjak nélkül, s ő is külön ülve hallgatta a köszöntő beszédet arról, hogy az irodalom és a nemzet kölcsönösen hatnak egymásra, egymás meghatározói. Kiegészülve ekkor a meglévő s nemcsak az irodalomra vonatkoztatható megjegyzésekkel, hogy az idegen áramlatok megzavarják a nemzeti ideológia teljes érvényesülését. Mert „[n]emzeti életünk a jogfolytonosság alapján áll, de a jogfolytonosság csak a szellemi folytonosságból merítheti fenntartó erejét.”²⁵

Ezután sorban jöttek az ünneplő beszédek, s következtek a tisztelgő küldöttségek, közel sem annyian, mint Jókai esetében, de még így is túl sokan ahhoz, hogy Mikszáthot agyon fárasszák. Miközben megkapta a magyar irodalomban eddig egyetlen s azóta sem ismételt gesztust: jubileumi jutalomként földbirtokot vásároltak neki, kiegészítve a horpácsi fundust, mondván ősei birtokát kapja vissza. (Ennek szépséghibája, hogy ez sem az övé, sem a felesége családjáé nem volt soha. Igaz, a történet vége kegyetlen: a nemzet adományozta földeket az állam 1950-ben elvette Mikszáth családjától, kuláknak nyilvánítva őket.)

---

²⁴ A Mikszáth jubileum története, i.m. 25.

²⁵ Beöthy Zsolt beszéde, uo. 37.

Ez azonban még messze van. Most és ott 1910-ben, a Vigadó feldíszített termeiben, a fényes ünneplések közepette talán utoljára, még ha ilyen megosztott nemzeti együttlétben és lelkiállapotban is, de a magyar nemzet saját irodalmi nagyságát ünnepli. Négy év van hátra Szarajevóig, tíz esztendő pedig Trianonig.